

LES MARQUES D'ÀMFORES PRODUÏDES ALS TALLERS DE *BARCINO*

Cèsar Carreras Monfort
Universitat Oberta de Catalunya

1. INTRODUCCIÓ

En l'estudi de les marques d'àmfores trobades a la ciutat de Barcelona s'ha volgut fer una clara diferenciació entre aquells productes que semblava que es produïen a les terrisseries de la ciutat de *Barcino* i els voltants del pla de Barcelona, de totes aquelles altres marques que es produïen fora. Per tant, s'ha volgut diferenciar la producció pròpia de la ciutat, d'altres produccions de les vil·les properes, fins i tot del mateix *ager Barcinonensis* (per exemple, del Baix Llobregat), i altres àmfores foranes que arribaven per a ser consumides pels ciutadans de *Barcino*.

La identificació de les marques com a marques d'origen local s'ha fet quan aquestes s'havien localitzat vinculades a terrisseries del pla amb presència de rebuig d'àmfores (per exemple, la del mercat de Santa Caterina o la del carrer de Montcada) o bé a partir del reconeixement macroscòpic de la pasta ceràmica com a pertanyent a la pasta del pla de Barcelona, coneguda a partir de mostres de referència de les seves terrisseries. Aquest darrer reconeixement sempre té un marge d'error, sobretot un cop les mateixes anàlisis fisicoquímics (vegeu el text de Martínez i Buxeda en aquest mateix volum) mostren la dificultat de discriminar les pastes ceràmiques locals.

Així doncs, en aquest capítol estudiem les marques considerades locals, mentre que totes les àmfores foranes s'estudien en un altre capítol (vegeu l'article de Berni i Carreras en aquest mateix volum). L'avantatge de la divisió entre les marques locals i les marques foranes és que ens permet contextualitzar les marques locals en relació amb les seves terrisseries (vegeu els

articles de Carreras, Puig i Martín; Aguelo i Huertas; Casas), la producció de vi i el premsat (vegeu l'article de Riera i Palet i el de Beltrán), i fins i tot interpretar els personatges de les marques a partir de la informació dels cartularis medievals i l'epigrafia altimperial (vegeu l'article d'Olesi).

Pel que fa a l'estructura del catàleg, s'han seguit els criteris definits pel grup de recerca del Centre per a l'Estudi de la Interdependència Provincial en l'Antiguitat Clàssica (CEIPAC), del Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona,¹ criteris que, a hores d'ara, semblen els estàndard en el projecte europeu Timbres Amphoriques.

2. CORPUS DE SEGELLS

Les marques s'han ordenat de manera nominal per la lletra que es considera que identifica el *nomen* (en el cas del *tria nomina*), amb l'objectiu de facilitar l'associació de famílies de segells. La numeració principal identifica una família de segells, mentre que la lletra identifica les diferents variants de la mateixa família. Les abreviatures i sigles utilitzades són: Dat. (datació), LP (lloc de procedència; per exemple, Santa Caterina), PC (pasta ceràmica), Lect. (lectura epigràfica), LT (lloc de la troballa), LC (lloc de conservació), Bibl. (bibliografia, en el cas d'altres marques similars).

1. Hem d'agrair al grup de recerca CEIPAC la possibilitat d'utilitzar la seva base de dades de marques amfòriques, accessible des de la URL <http://ceipac.ub.edu>.

1. A

Pascual, 1991: núm. 1.

LP: Santa Caterina - av. de Francesc Cambó, i probablement també al carrer de Montcada.

Dat.: 15-20 dC (La Chrétienne H).

Giraglia: 15-25 dC.

Correu Vell: ca. 10 aC-14 dC.

Cap del Volt: 10 aC-5 dC.

Lect.: A().

1a)

LT: carrer del Correu Vell, 1991-1992.

Dat.: ca. 10 aC-14 dC.

LC: Servei d'Arqueologia Urbana (SAU) de l'Ajuntament de Barcelona (CV-92-325-84), en un pivot d'una àmfora indeterminada.

1b)

LT: Montcada - Palau Finestres.

LC: SAU, imprès a la campana inferior de l'àmfora, a prop del naixement del pivot.

1c)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-5), en una àmfora indeterminada.

Aquesta marca ja s'havia documentat anteriorment a *Barcino* en les excavacions de Correu Vell (ca. 10 aC-14 dC) i Montcada, les dues en una cartella circular (Berni i Carreras, 2001). Atesa la simplicitat de la marca, no seria gens estrany que corresponguessin a més d'un centre de producció, tant de *Barcino* (Montcada i Santa Caterina) com de fora de la colònia. Seria un cas d'homonímia: producció d'una mateixa marca en diverses terrisseries.

D'altra banda, la marca es troba en àmfores Pascual 1 a Port-la-Nautique, Badalona, Cap del

Volt i Angers; i en Dressel 2-4 a La Chrétienne H, Sud-Lavezzi C, Le Grand Roveau, Diano Marina, Planier, Giraglia, Cavallo A i les Sorres. En altres casos, com algunes marques de Badalona, Mataró i les de la mateixa *Barcino*, desconeixem la tipologia associada.

Potser més endavant es podran distingir diverses variants d'aquesta marca a les quals es podran assignar una datació i un lloc de producció concrets, però a hores d'ara això resulta summament complicat. A *Barcino* la trobem datada en els tres períodes principals de producció, des de l'any 10 aC fins a l'any 14 dC.

La marca A es troba en el mateix derelict de La Chrétienne H (15-20 dC) en una cartella rectangular i circular, mentre que al derelict de Giraglia (15-25 dC) apareix en una cartella rodona.

A *Barcino* es poden veure diferències en el tipus de cartella circular en el cas dels exemplars de Correu Vell i Montcada, mentre que el de Santa Caterina és de forma rectangular. Com es pot veure, les tres troballes barcelonines es produeixen en terrisseries ubicades en una zona extramurs, on sembla que es desenvolupaven una àmplia varietat d'activitats productives.

La marca A de Santa Caterina està delimitada per una cartella rectangular, igual que una de les marques de Dressel 2-4 del derelict de La Chrétienne H (15-20 dC), així com un segon segell de Port-la-Nautique (Bergé, 1990, p. 119).

La mateixa marca en cartella circular o triangular es troba en altres jaciments, com les Sorres, Badalona, Port-la-Nautique, Angers i Mataró, així com en els derelictes dels Ullastres (50 aC-25 dC), Cap del Volt (10 aC-5 dC), Planier A (1-5 dC), Le Grand Roveau (meitat s. I dC), Diano Marina (meitat s. I dC), La Chrétienne H (15-20 dC), Sud-Lavezzi C (15-25 dC), amb dos exemplars, Giraglia i Cavallo A (40-60 dC).

La marca A apareix associada amb la marca S, una marca que també tingué una àmplia difusió, en una àmfora de La Chrétienne H.

També s'observa que les dimensions d'aquesta marca són summament reduïdes, igual que les d'altres en què només apareix un caràcter semblant a una C (vegeu la marca núm. 6), també produïdes a l'entorn de Montcada. Pel que fa a la interpretació de la marca, la presència d'una única lletra com la A fa difícil qualsevol mena d'hipòtesi, ateses les nombroses possibilitats que existeixen.

2. QAF? / PAR

Berni i Carreras, 2001, núm. 2.

Lect.: Q. A() F?() / PAR().

2a)

LT: Sant Iu - Comtes, 1944-1950.

PC: pla de Barcelona de color rosat crema clar, de fractura irregular, amb textura rugosa i arenosa, i amb desengreixant escàs i petit (quars i calcària).

LC: MHCB (SI-I-8W), en un peu de forma indeterminada.

Marca desconeguda fins ara. Es troba col·locada al costat d'un grafit dactilar de signe A o V. La primera interpretació de la lectura identificava l'associació de dos individus, un *tria nomina* Q. A() F?() i les inicials PAR(), possiblement d'un nom servil (Berni i Carreras, 2001, p. 113). És una fórmula que cada cop és més corrent en marques de la *Tarraconense*, com pot ser el cas dels *Cornelii* (Berni, Carreras i Revilla, 1999).

La tercera lletra del personatge lliure és dubtosa. Si fos una E, el podríem relacionar amb la marca QAE de La Chrétienne H (Pascual, 1991, núm. 191), apareguda en Dressel 2-4 i associada amb QVA.

3. AD

Pascual, 1991, núm. 9; Berni i Carreras, 2001, núm. 3.

Dat.: 15-25 dC (La Chrétienne H, 15-20 dC, i Sud-Lavezzi C, 15-25 dC).

Lect.: AD(). Llegida com AD(elphus, -onis) a Miró (Miró, 1988, p. 224).

3a)

LT: Sant Iu - Comtes, 1944-1950.

LC: MHCB (SI-I8C), en un peu de forma indeterminada.

La peça presenta color rosat crema clar, fractura irregular, textura rugosa i desengreixant generalitzat i petit (quars, calcària i òxid fèrric). Creiem que es va fabricar a la zona de Barcelona. El segell va ser imprès dues vegades.

Es tracta, probablement, d'una variant de la sèrie AD, coneguda en àmfores Dressel 2-4 als derelictes de La Chrétienne H, amb un exemplar (15-20 dC), i Sud-Lavezzi C, amb cinc exemplars (15-25 dC). En un cas, aquesta marca està associada amb la marca T (vegeu núm. 24).

4. AMANDI

Pascual, 1991, núm. 15; Berni i Carreras, 2001, núm. 4.

Dat.: 40-60 dC (Petit Conglué).

Lect.: AMANDI.

4a)

LT: Argenteria - Víctor Balaguer, 1997.

LC: MHCB (2004-866-1), en un pivot de forma indeterminada.

4b)

LT: Arxiu Administratiu de l'Ajuntament de Barcelona.

LC: SAU (AXA 341-CS-65), en una àmfora indeterminada.

Cognomen escrit amb una sola lligadura i dins d'una cartella ovalada. Els paral·lels publicats s'han llegit, normalment, com AMAND. En la nostra variant quarta es distingeix el nexa DI, amb la qual cosa el nom AMANDI sembla registrar sencer.

D'aquesta família epigràfica cal destacar l'àmplia difusió comercial que va tenir a la Mediterrània occidental i central. Apareix en Dressel 2-4 en dos derelictes: Le Petit Congloué (Marsella, 40-60 dC) i Île-Rousse (Haute Corse, ca. 50

dC). I, a més, a les boques del Roine (Fos-sur-Mer) i a les ciutats d'Òstia i *Carthago* (Pascual, 1991, p. 15).

LC: SAU (Sta. Cat. 7809-4), en una àmfora indeterminada.

Lect.: (retro).

5. AVC

Pascual, 1991, núm. 30.

LP: Santa Caterina - Francesc Cambó, i probablement també a Montcada.

Dat.: ca. 15-20 dC (tercera època de producció de Santa Caterina).

Lect.: AVC(tus)? o C()VA o C()V()A().

5e)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7809-10), en una àmfora indeterminada.

Lect.: (retro).

5a)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7809-5), en una àmfora indeterminada.

5b)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7809-6), en una àmfora indeterminada.

5c)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7809-3), en una àmfora indeterminada.

Lect.: (retro).

5d)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

La marca AVC és relativament poc coneguda. Se n'ha trobat només un exemplar a Torre Trencada (Ciutadella), a més a més dels trobats a Santa Caterina.² En cap dels casos no s'ha pogut associar ni amb una forma concreta ni amb una datació, per la qual cosa encara coneixem ben poc sobre aquesta tipologia.

Pel que fa a la lectura d'aquesta marca, es podria interpretar com un *tria nomina* A()V()C(), però hem preferit identificar-la com un *cognomina* AVC(tus), ja que molts dels segells de Santa Caterina identifiquen *cognomina* servils. A més a més, tenim reconegut el *cognomina* Auctus en dues inscripcions de dos possibles lliberts de *Barcino* (IRC, IV, 158 i 159) (Fabre *et alii*, 1997), per la qual cosa aquesta és una possible interpretació amb certs arguments.

D'altra banda, existeix una altra possibilitat: veure en *retro* només la C, és a dir, invertida, i llegir la resta —VA— de manera directa. D'aquesta manera, es podria llegir C()VA() o C()V()A(). En l'estat actual del nostre coneixement, qualsevol de les dues lectures és versemblant.

Pel que fa a la pasta ceràmica, tots els exemplars d'AVC apareixen en una pasta oxidada de color vermell, que potser hauria de relacionar-se amb una forma de coccio de la ceràmica i una cronologia concretes.

2. S'ha trobat a Port-la-Nautique una marca en una àmfora Pascual 1 amb la lligadura AV que podria ser de la mateixa família (Bergé, 1990, p. 177; Blanc-Bijon *et alii*, 1998, n. 957); també tenim la marca VA a *Barcino* (Berni i Carreras, 2001, n. 30).

6. C

Pascual, 1991, núm. 39; Berni i Carreras, 2001, núm. 7.

LP: forn de Montcada.

Dat.: 10 a C-5 dC (Cap del Volt).

Lect.: C().

6a)

LT: Montcada, 1963.

LC: MHCB (XI-4f), incís en un peu d'una àmfora indeterminada que conserva també les restes del traç irregular d'un grafit dactilar.

6b)

LT: Montcada, 1963.

LC: MHCB (XI-4f), incís en un peu d'una àmfora indeterminada.

6c)

LT: Montcada, 1963.

LC: MHCB (XI-4b), incís en un peu d'una àmfora indeterminada.

6d)

LT: Montcada, 23 de novembre de 1972.

LC: MHCB, imprès en un petit fragment de la campana inferior de l'àmfora, a prop del naixement del pivot.

El material de l'excavació de Montcada de l'any 1963 es conserva molt fragmentat. Les vores de Pascual 1 es barregen amb les de Dressel 2-4. A vegades no és fàcil precisar la tipologia d'alguns pivots o nanses, a causa de la gran semblança entre els acabats d'aquests dos grups de ceràmica. Algunes Dressel 2-4 mostren unes característiques tipològiques més pròpies de les Pascual 1. Per exemple, hem trobat Dressel 2-4 amb nanses de colze de secció semicircular i acanalades longitudinalment només per la cara o superfície externa. Tot això sembla que indica que som a prop del moment inicial de la fabricació d'àmfores Dressel 2-4 a *Barcino*, poc abans del canvi d'era.

La marca C està representada a Montcada amb dues variants diferents.

La variant *a* és incisa, sense cartella i de dimensions més grans. N'hem trobat un possible paral·lel en un peu de Pascual 1 a Port-la-Nautique (Narbona) (*Montjuïc: poblats, pedreres i forns*, 1993, p. 11). Aquesta variant inclou els exemplars 6a, 6b i 6c.

La variant *b* té relleu positiu en una cartella circular o oval. Va aparèixer en una caixa de l'excavació del 1972, en la qual solament hi havia fragments de Pascual 1. La seva forma i les petites dimensions del segell són característiques d'altres troballes de la ciutat, sobre les quals ja hem parlat abans (*cf.* núm. 1 i 34). Aquesta variant inclou per ara només l'exemplar 6d.

Igual com succeïa amb la marca A, segurament la marca C es va produir en més d'una terrisseria, com podien ser Can Cabot i Can Vendrell, de Santa Eulàlia de Ronçana. És, per tant, un altre cas d'homonímia.

Pel que fa a la distribució de la marca C, a més dels centres de producció, es documenta a Badalona (sis exemplars), Cap del Volt (10 aC-5 dC), Tolosa, Malard (dos exemplars), Port-la-Nautique (tres exemplars), Torre Vella d'en Loçano (Ciutadella), Alaior i Anse de Monfort.

7. EP?

Berni i Carreras, 2001, núm. 10.

LP: pla de Barcelona.

Dat.: 15-25 dC (Giraglia).

Lect.: EP?().

7a)

LT: Sots-tinent Navarro, 1985-1986.

LC: SAU, en un peu d'una àmfora indeterminada.

La petita part que s'ha conservat de la primera lletra permet proposar tres possibles lectures: EP, CP i LP. En el cas que el segell correspongués a les inicials d'un nom servil, la primera lectura de les tres proposades seria la més apta.

Existeix una marca molt semblant en el derelict de Giraglia (15-25 dC), per a la qual els autors també proposen una doble lectura EP o LP (Sciallano i Marlier, en premsa).³

8. EPAPR

Marca nova.⁴

LP: Santa Caterina - Francesc Cambó.

Dat.: ca. 15-20 dC (tercera època de producció de Santa Caterina).

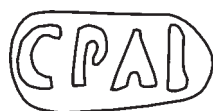
Lect.: EPAP[h]R(oditus).

8a)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-50), en una àmfora indeterminada.

8b)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

3. Hem d'agrair la deferència de Martine Sciallano de proporcionar-nos l'informe preliminar de l'excavació abans de la seva publicació.

4. Pascual (Pascual, 1991, p. 59, n. 81) defineix una marca EPA a partir d'un exemplar d'Òstia sense tipologia assignada, segurament de la mateixa família que els exemplars de Santa Caterina.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-06), en una àmfora indeterminada.

8c)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-49), en una àmfora indeterminada.

8d)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-51), en una àmfora indeterminada.

8e)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-52), en una àmfora indeterminada.

8f)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-53), en una àmfora indeterminada.

8g)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-54), en una àmfora indeterminada.

8h)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7574-2), en una àmfora indeterminada.

8i)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-48), en una àmfora indeterminada.

La marca EPAPR representa una novetat epigràfica que sembla que identifica el *cognomina* servil *Epaphr(oditus)*, força comú a l'Imperi romà. Malgrat que aquest *cognomina* no s'ha trobat a la ciutat de *Barcino*, no seria estrany que hi haguessin lliberts o esclaus amb aquest nom. Pel que fa a la pasta ceràmica, tots els exemplars de EPAPR són de pasta oxidada, la qual cosa podria suggerir una datació concreta.

Existeix un topònim medieval del Baix Llobregat que podria vincular-se a aquesta marca. Es tracta d'*Erapronianus*, que s'havia interpretat com un possible *fundus* romà (Olesti, 2005). Malgrat les diferències en el caràcter P o R d'EPAPR respecte a *Erapronianus*, la seva proximitat formal és suggeridora.

9. EPHI

Pascual, 1991, núm. 82; Berni i Carreras, 2001, núm. 11.

Dat.: 15-20 dC (La Chrétienne H).

LP: forn de Montcada.

Lect.: EPHI, EPHI().

9a)

LT: Montcada, 1963.

LC: MHCB (caixa 8), fragment de paret del peu d'una àmfora indeterminada.

La peça té les següents característiques mineralògiques: color rosat crema clar, fractura irregular, textura rugosa, desengreixant generalitzat i petit (quars, calcària, òxid i mica escassíssima). Els dos paral·lels de La Chrétienne H (Var) es troben en pivots de Dressel 2-4.

10. QFS

Pascual, 1991, núm. 192; Berni i Carreras, 2001, núm. 14.

LP: forn de Montcada.

Dat.: 10 aC-5 dC (Cap del Volt).

Ca. 10 aC-14 dC (Correu Vell).

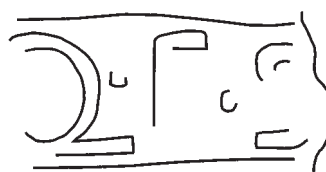
Època de Tiberi (Badalona).

Lect.: Q. F() S().

10a)

LT: Correu Vell, 1990.

LC: SAU (CV-90B-45-2), vora de Pascual 1.

10b)

LT: Montcada, 23 de novembre de 1972.

LC: MHCB, vora de Pascual 1.

10c)

LT: Correu Vell, 1991-1992.

LC: SAU (CV-92-325-84), dos fragments del llavi d'una àmfora Pascual 1.

10d)

LT: Correu Vell, 1992.

LC: SAU (CV. 325-95), en un petit fragment de llavi de possible Pascual 1.

Podríem afegir encara un cinquè exemplar al grup *b*, però, malauradament, només es conserva l'empremta rectangular de la cartella, sobre una vora de Pascual 1 trobada a Correu Vell (CV. 325-39).

La família de segells QFS només és coneguda, fins ara, en àmfores Pascual 1, i apareix tant en el llavi com en el peu. Les troballes de Montcada i Correu Vell sembla que confirmen l'origen barcelonès d'aquesta coneguda producció.

L'activitat comercial del segell QFS està ben datada a la petita nau de Cap del Volt (Port de la Selva), entre els anys 10 aC i 5 dC. A Badalona s'ha trobat un únic exemplar datat en època de Tiberi (Comas, 1997, núm. 109). Les troballes franceses de Port-la-Nautique (Narbona) (quatre exemplars) (Bergé, 1990, p. 166-67) i Allées de Tourny (Bordeus) posen de manifest el circuit comercial d'aquest vi, que era envasat en àmfores Pascual 1 i es transportava preferentment fins al port de la ciutat de Narbona.

Resulta també interessant comprovar la presència del segell QFS en el derelict de Cap del Volt, barrejat amb diferents marques que troben paral·lels a la zona de Barcelona (A, C, V, IVLI-THEOPHIL) i amb altres (com MPORCI) amb un clar origen badaloní.

11. F

Berni i Carreras, 2001, núm. 15.

LP: Santa Caterina - Francesc Cambó.

Lect.: PHI().

11a)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 2280-2), en una àmfora indeterminada.

11b)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7810-1), en una àmfora indeterminada.

11c)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7823-1), en una àmfora indeterminada.

11d)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-73), en una àmfora indeterminada.

11e)

LT: Correu Vell, 1991-1992.

LC: SAU (CV-92-325-95), en un fragment d'un pivot d'una àmfora indeterminada.

D'altra banda, existeixen exemplars idèntics en àmfores Pascual 1 a Port-la-Nautique (Bergé, 1990, p. 182). Segurament l'associació amb les àmfores Pascual 1 significa que té una cronologia inicial, la qual cosa també es pot relacionar amb la cocció de la pasta, de color cremós en tots els exemplars.

La mateixa marca F es documenta en produccions d'àmfores Dressel 2-4 a la villa de l'Almadrava, a Dénia (Gisbert, 1987).

L'aparició de la lletra F es troba associada amb el segell IVLI THEOPHILI, que també es trobava a *Barcino* i a la terrisseria de la Vila Vella (Sant Boi de Llobregat). Aquesta lletra grega substituïa les lletres llatines PH, habituals en noms grecs de lliberts i esclaus. En el cas de la terrisseria de Santa Caterina, aquesta marca podria associar-se amb els segells PHLOC, PHILO i PIL.

12. PIL

LP: Santa Caterina - Francesc Cambó.

Lect.: P[H]IL().

12a)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7627-1), en una àmfora indeterminada.

12b)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7809-2), en una àmfora indeterminada.

La lectura d'aquesta marca està en relació directa amb altres marques que s'han trobat a la terrisseria de Santa Caterina, per exemple PHILO, PLOC i F. Si bé en cap de les dues marques documentades amb al forma PIL es pot intuir cap lligadura per a fer PHIL (Pascual, 1991, n. 174), es considera que pertanyen a la mateixa família

de segells. De fet, només hi ha un altre exemple de PIL a Ruscino (Claustres, 1961, p. 32), en una àmfora indeterminada, i uns altres dos exemplars en àmfores Pascual 1 a Port-la-Nautique (Bergé, 1990, p. 196-198). Aquesta marca ja s'havia associat prèviament amb els segells PIL i PHIL (Blanc-Bijon *et alii*, 1998, p. 173-174).

La presència de pasta de color crema suggereix que aquesta marca es produí en la primera fase de producció de la terrisseria, coincidint amb F o THEOP. Novament, si la lectura correcta fos PHIL(), es tractaria d'un altre *cognomina* servil.

13. PHILO

LP: Santa Caterina - Francesc Cambó.

Lect.: PHILO(menus).

13a)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7809-1), en una àmfora indeterminada.

Aquesta seria una altra versió dels segells de la família PIL, PLOC i F, en aquest cas amb una lligadura clara (PHI). Una proposta de lectura de la marca seria el *cognomina* servil *Philomenus*, conegut a *Barcino* amb la transcripció *Philumene* (IRC, IV, 124; IRC, IV, 201), o bé *Philodamus*, que també es troba en una altra marca en una àmfora Oberaden 74 produïda al Sot del Camp (Sant Vicenç de Montalt) (Pascual, 1991, núm. 175). Al mateix centre, el Sot del Camp, es produí la marca PHIL, a vegades lligada amb un LVOLTEIL (Revilla, 1995).

El segell PHIL està àmpliament distribuït pel sud de la Gàl·lia: a Fréjus, a Les Allées de Tourny en Pascual 1, dos a La Chrétienne H (15-20 dC) en Dressel 2-4, sis a Les Fourmiges (ca. 50 dC) en Dressel 2-4 i un a Sud-Lavezzi C (15-25 dC).

Les diverses variants de la marca PHIL poden estar associades amb altres marques, com PH (Les Fourmiges), AC⁵ (Sud-Lavezzi C) i AC o

5. Aquesta marca es produïa, entre altres llocs, a Cal Moré.

SC (La Chrétienne H). Resulta complicat que aquesta gran família de marques es produís en un únic lloc, de manera que segurament algunes de les variants es devien produir fora del pla de Barcelona.

14. I

Pascual, 1991, núm. 108.
Dat.: 10 aC-5 dC (Cap del Volt).
LP: Santa Caterina - Francesc Cambó.
Lect.: I().

14a)

LT: Santa Caterina.
PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.
LC: SAU (Sta. Cat. 7219-85), en una àmfora indeterminada.

Aquesta marca no és gaire freqüent i tan sols apareix a Malard (Falguera, 1993, p. 60) i a Cap del Volt (Pascual, 1991), en àmfores Pascual 1 en els dos casos. La datació de Cap del Volt (10 aC-5 dC) confirma una datació antiga per a la marca, que també evidencia la pasta de color crema de la primera fase de producció de la terrisseria de Santa Caterina.

15. PLOC

LP: Santa Caterina - Francesc Cambó.
Dat.: 40-60 dC (Petit Conglué).
Lect.: P() L() OC().

15a)

LT: Santa Caterina.
PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.
LC: SAU (Sta. Cat. 7219-78), en una àmfora indeterminada.

15b)

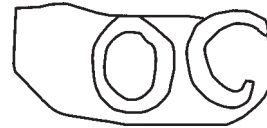
LT: Santa Caterina.
PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-79), en una àmfora indeterminada.

15c)

LT: Santa Caterina.
Lect.: L() OC().
PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.
LC: SAU (Sta. Cat. 7219-85), en una àmfora indeterminada.

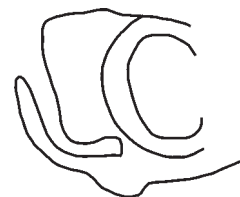
15d)

LT: Santa Caterina.
Lect.: L() OC().
PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.
LC: SAU (Sta. Cat. 7219-82), en una àmfora indeterminada.

15e)

Berni i Carreras, 2001, núm. 37.
LT: subsòl de la plaça del Rei, 1931-1935.
LC: MHCB, en un peu d'una àmfora de forma indeterminada.
La peça és de color vermell marronós, de fractura irregular, amb una textura rugosa i desengreixant abundant i petit (quars i calcària de diferents grandàries).

Aquesta marca podria vincular-se a PIL, PHILO i F, encara que la lectura sigui difícil. Aquí s'ha identificat com un *tria nomina*, però podria tenir altres lectures. Es coneixen dos exem-

plars d'aquesta marca en àmfores Dressel 2-4 a Castra Pretoria (Roma) (CIL, XV, 3506*b*.2) i al golf de Fòs (Amar i Liou, 1984).

Aquesta marca apareix en el derelict del Petit Conglué, igual que la marca AMAND (núm. 4), la qual cosa referma més el seu origen comú. Aquest derelict proposa una datació tardana (40-60 dC) per a aquesta marca.

La variant 15*b* és l'única que presenta una pasta ceràmica de color crema, del primer moment de la producció, o de transició. Per tant, la marca podia haver iniciat la seva producció potser abans. Cal tenir en compte la gran variabilitat formal d'aquesta família de marques, que també podrien ser més d'una família. Per exemple, la variant 15*e* podria interpretar-se només com LO, igual com s'ha fet en un exemplar de Gira-glia (15-25 dC).

16. LAETI

Marca nova.⁶

LP: Santa Caterina - Francesc Cambó.

Lect.: LAETI.

16*a*)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-1), en una àmfora indeterminada.

16*b*)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-2), en una àmfora indeterminada.

6. Existeix una marca idèntica en àmfores Pascual 1 galles produïdes a la vila d'Aspiran (Genty i Fiches, 1978), si bé les àmfores galles presenten la lligadura AET, mentre que les marques de Santa Caterina només presenten la lligadura AE. A Aspiran es van documentar un total de vint-i-tres exemplars d'aquesta marca.

16*c*)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-14), en una àmfora indeterminada.

16*d*)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-15), en una àmfora indeterminada.

16*e*)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-69), en una àmfora indeterminada.

16*f*)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-70), en una àmfora indeterminada.

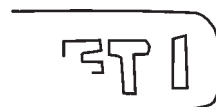

16*g*)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-71), en una àmfora indeterminada.

16b)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-72), en una àmfora indeterminada.

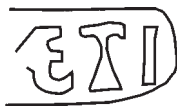

16i)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-73), en una àmfora indeterminada.

16j)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-74), en una àmfora indeterminada.

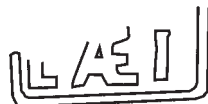

16k)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-75), en una àmfora indeterminada.

16l)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-86), en una àmfora indeterminada.

16m)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7574-3), en una àmfora indeterminada.

Aquesta és una altra marca nova que sembla que identifica un *cognomina*, en aquest cas itàlic; de fet, *Laeti* és un *cognomina* comú a la Ligúria i a Roma. Malgrat que no es troba a la ciutat de *Barcino*, sí que és present a la província d'*Hispania*, així com els seus derivats, com ara *Laetili*. Resulta suggeridora la vinculació entre la marca tarraconense i la mateixa marca gal·la en àmfores Pascual 1, encara que no es disposa de cap documentació que la faci viable.

A diferència dels altres *cognomina* de marcat caràcter servil, *LAETI* és una marca que indica la presència d'un ciutadà lliure, potser d'origen itàlic, participant en la producció vinícola de la Laietània.

També resulta interessant la proximitat del *cognomina* *Laeti* amb el nom tribal ibèric de *laietans* que identificava els pobladors d'aquesta zona del nord-oest peninsular. Així doncs, el *cognomina* potser ens indica l'origen ètnic de la persona, en aquest cas la seva procedència local.

Pel que fa a les pastes ceràmiques, cal destacar un fet significatiu: aquesta marca es troba tant en la versió oxidada de color vermell com en la de color crema, per la qual cosa potser identifica un moment de transició entre les dues tècniques de cocció.

17. LESB

Pascual, 191, núm. 122; Berni i Carreras, 2001, núm. 20.

LP: Santa Caterina - Francesc Cambó.

Lect.: LESB().

17a)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-3), en una àmfora indeterminada.

17b)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-4), en una àmfora indeterminada.

17c)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-48), en una àmfora indeterminada.

17d)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-53), en una àmfora indeterminada.

17e)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-55), en una àmfora indeterminada.

17f)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-56), en una àmfora indeterminada.

17g)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-57), en una àmfora indeterminada.

17h)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-58), en una àmfora indeterminada.

17i)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-59), en una àmfora indeterminada.

17j)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-60), en una àmfora indeterminada.

17k)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-61), en una àmfora indeterminada.

17l)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-62), en una àmfora indeterminada.

17m)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-64), en una àmfora indeterminada.

17n)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-66), en una àmfora indeterminada.

17p)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-67), en una àmfora indeterminada.

17q)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-68), en una àmfora indeterminada.

17r)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7456-6), en una àmfora indeterminada.

17s)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7574-3), en una àmfora indeterminada.

17t)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7574-4), en una àmfora indeterminada.

17u)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7574-5), en una àmfora indeterminada.

17v)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7454-7), en una àmfora indeterminada.

17x)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.

LC: SAU (Sta. Cat. 7454-8), en una àmfora indeterminada.

17y)

LT: Arxiu Administratiu de l'Ajuntament de Barcelona.

LC: SAU (AXA 341, 7-A-1), en un peu de forma indeterminada.

La marca LESB ja havia aparegut per primer cop en l'estudi de l'any 2001 referent a una excavació de l'Arxiu Administratiu (Berni i Carreras, 2001, p. 119, n. 2, exemplar 17y), i existeix un paral·lel en una àmfora Pascual 1 trobada a Burdeus (Pascual, 1991, n. 122). En el primer treball s'havia indicat la possibilitat que LESB fos una producció del pla de Barcelona, a partir de la seva pasta ceràmica, qüestió que es confirma amb la troballa multitudinària d'aquesta marca a la terrisseria de Santa Caterina.

Un detall interessant és la seva pasta ceràmica predominantment de color cremós, a excepció d'un únic exemplar (7454-8). Si aquest tipus de pasta indica una evolució en la tècnica de cocció, tant el segell LESB com el segell LAETI assenyalen el pas d'una fase a l'altra.

18. LYA

Pascual, 1991, núm. 131; Berni i Carreras, 2001, núm. 21.

Dat.: 15-25 dC (Sud-Lavezzi C).

LP: forn de Montcada.

Lect.: LYA(), llegida com LYA(eus) per Miró (Miró, 1988, p. 224) i LYA(cus) per Pascual.

18a)

LT: Montcada, 1963.

LC: MHCB (caixa 6), en el colze de la nansa d'una àmfora Pascual 1.

La peça presenta color rosat crema clar, fractura irregular, textura rugosa i desengreixant escàs i petit (quars, calcària i òxid). L'exemplar de Barcelona pertany a una àmfora Pascual 1. El paral·lel de la nau de Sud-Lavezzi C (Bonifacio, Còrsega) apareix en un pivot de Dressel 2-4. El fet de

tenir documentada la mateixa marca en tipus diferents d'àmfores s'explica per la fabricació conjunta d'àmfores Pascual 1 i Dressel 2-4 des del canvi d'era fins poc després del principat de Tiberi (Revilla, 1995, p. 51).

D'altra banda, el segell LYA de Sud-Lavezzi C es troba associat amb el segell VIC, i aquest últim està ben datat a La Chrétienne H entre els anys 15 i 20 dC.

19. O

LP: Santa Caterina - Francesc Cambó.

Lect.: O().

19a)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color blanc.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-84), en una àmfora indeterminada.

19b)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color blanc.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-83), en una àmfora indeterminada.

Igual que les marques C del primer estudi de segells de *Barcino* (Berni i Carreras, 2001), es tracta d'una marca incisa sense cartella. Fins a aquest moment, no es coneixen paral·lels d'aquesta marca. Hi ha una marca incisa a Badalona (Comas, 1985, 59) molt semblant a la d'aquests dos exemplars.

20. P

Comas, 1997, núm. 157-160; Pascual, 1991, núm. 164; Revilla, 1995, núm. 14 i 26; Berni i Carreras, 2001, núm. 23

Dat.: 50 aC-25 dC (els Ullastres).

1-15 dC (Planier A).

10 aC-5 dC (Cap del Volt).

LP: Santa Caterina - Francesc Cambó.
Lect.: P().

20a)

LT: Santa Caterina.
PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.
LC: SAU (Sta. Cat. 7219-77), en una àmfora indeterminada.

La marca és coneguda en Dressel 2-4 a Badalona (8 exemplars) sobre pivots amb dues datacions: del principi del segle I dC i d'un context de Claudi. Hi ha diverses variants que es documenten també a Sant Boi de Llobregat, Caldes de Montbui, Sant Miquel de Martres (2 exemplars), Empúries, Port-la-Nautique (2 exemplars), Torre Llauder, Bram, Fos-sur-Mer (2 exemplars), Narbona, Burdeus i Allées de Tourny. Tres derelictes —els Ullastres (50 aC-25 dC), Cap del Volt (10 aC-5 dC) i Planier I (1-15 dC)— proporcionen les datacions més precises d'aquesta marca en dues tipologies diferents: Pascual 1 i Dressel 2-4.

Les marques com P, amb un únic caràcter segurament pel fenomen de l'homonímia, van ser produïdes en més d'un lloc, com Sant Miquel de Martres i la Vila Vella (Sant Boi de Llobregat), juntament amb Santa Caterina.

21. PA

Berni i Carreras, 2001, núm. 24.
Lect.: PA(), P. A().
LP: pla de Barcelona.

21a)

LT: Sots-tinent Navarro, 1985-1986.
LC: SAU, en un peu d'una àmfora indeterminada.

22. PRI

Comas, 1997, núm. 163-164; Pascual, 1991, núm. 183; Revilla, 1995, núm. 29; Berni i Carreras, 2001, núm. 25.

Dat.: 15-20 dC (La Chrétienne H).
LP: Santa Caterina - Francesc Cambó.
Lect.: PRI() aut P() R() I().

22a)

LT: Santa Caterina.
PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.
LC: SAU (Sta. Cat. 7809-9), en una àmfora indeterminada.

22b)

LT: Santa Caterina.
PC: pla de Barcelona oxidada de color vermell.
LC: SAU (Sta. Cat. 7446-1), en una àmfora indeterminada.

22c)

LT: rasa de la Catedral, 1989.
LC: SAU (RC-89-8-260), en un peu d'una àmfora indeterminada.

22d)

LT: Pia Almoina.
LC: SAU (329-31), petit fragment de paret (potser de pivot?).

22e)

LT: rasa de la Catedral, 1989.

LC: SAU (329-31), en un peu d'una àmfora indeterminada.

Aquesta marca ja havia estat trobada anteriorment a Barcelona, a les excavacions de la rasa de la Catedral i de la Pia Almoina. La proximitat d'aquestes dues excavacions a Santa Caterina acaba de confirmar l'origen barceloní d'aquesta marca. Malgrat això, no es pot descartar que la mateixa marca es produís en altres terrisseries, com Can Pedrerol (Castellbisbal) (Comas, 1997) i Can Collet (Llinars del Vallès) (Revilla, 1995), a causa del fenomen de l'homonímia o repetició dels mateixos noms en diferents marques.

La marca PRI segurament identifica un altre *cognomina* servil, com *Pri(mus)*, *Pri(mulus)*, *Pri(mitivus)*, *Pri(vatus)*, *Pri(mianus)*, etcètera, cosa que demostra una pauta comuna en les marques. Aquests *cognomina* són força habituals en l'epigrafia monumental de la colònia de *Barcino*: *Priminianus* (IRC, IV, 141), *Primigenius* (IRC, IV, 167, 178 i 206), *Primio* (IRC, IV, 158), *Primitivus* (IRC, IV, 118, 202 i 257), *Primulus* (IRC, IV, 138, 157 i 176), *Primus* (IRC, IV, 107, 108, 188 i 206) i *Privatus* (IRC, IV, 203, 207 i 233) (Fabre et alii, 1997).

S'han trobat altres exemplars d'aquest segell a la Torre d'En Gaumés i Cotaina (Alaior, Menorca) (De Nicolás, 1979) en una àmfora indeterminada, mentre que l'exemplar de Badalona és en una Dressel 2-4 (Comas, 1997).

La datació de la marca se situa entre els anys 15 i 20 dC, d'acord amb la cronologia del derelict de La Chrétienne H (6 exemplars), la qual cosa coincideix amb la fase de cocció oxidada de pasta vermella, que també sembla que va ser la més tardana.

També hi ha la possibilitat que aquesta marca fos produïda en més d'un centre, ja que tenim testimonis de la seva producció a Can Collet (Llinars del Vallès).

La marca PRI està associada a La Chrétienne H amb altres marques, com AN, AM i CE. Cap d'aquestes marques no està vinculada a cap centre de producció conegut.

23. PRIMÍ?

Berni i Carreras, 2001, núm. 26.

Dat.: 15-20 dC (La Chrétienne H).

Lect.: PRIMÍ?

LP: pla de Barcelona.

23a)

LT: Sots-tinent Navarro, 1985-1986.

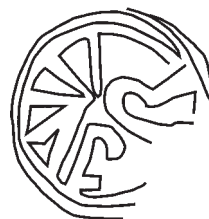
LC: SAU, en un peu d'una àmfora indeterminada.

23b)

LT: Sant Miquel, 1989.

LC: SAU (305.1485-1), en un peu d'una àmfora indeterminada.

Les tres primeres lletres poden llegir-se com PRI, i els darrers quatre traços sembla que dibuixen la terminació MI del nom *Primus* (vegeu el núm. anterior).

Hem pogut datar amb precisió aquest segell gràcies a un paral·lel que hem identificat entre les marques il·legibles de La Chrétienne H (Santamaria, 1984, p. 30, núm. Q.18), on apareix imprès en una àmfora Dressel 2-4. S'ha localitzat un altre paral·lel al jaciment francès d'Angers.

24. T

Pascual, 1991, núm. 255.

Dat.: 10 aC-5 dC (Pascual 1, Cap del Volt).

50 aC-25 dC (Pascual 1, els Ullastres).

15-25 dC (Dressel 2-4, Sud-Lavezzi C).

LP: Santa Caterina - Francesc Cambó.

Lect.: T().

24a)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7797-1), en una àmfora indeterminada.

Aquesta és una marca ben coneguda en les troballes de diversos derelictes, com els Ullastres, Cap del Volt i Sud-Lavezzi C. La simplicitat de la marca potser indica que hi havia més d'un lloc de producció. Tant a Cap del Volt (10 aC-5 dC) com als Ullastres (50 aC-25 dC) es troba en àmfores Pascual 1, igual que en els tres exemplars documentats a Port-la-Nautique (Bergé, 1990). La presència d'una pasta ceràmica de color crema, associada amb una primera fase de producció de la terrisseria, també coincideix amb aquestes datacions.

D'altra banda, els dos exemplars de Sud-Lavezzi C es troben en àmfores Dressel 2-4 dels anys 15-25 dC.

25. THEOP

Associat amb IVLI THEOPHILI. Pascual, 1991, núm. 114.

LP: Santa Caterina - Francesc Cambó.

Lect.: THEOP(hili).

25a)

LT: Santa Caterina.

PC: pla de Barcelona oxidada de color crema.

LC: SAU (Sta. Cat. 7219-81), en una àmfora indeterminada.

Novament, trobem una marca amb un *cognomina* servil, de la qual tenim un altre centre de producció a Sant Vicenç dels Horts, amb dos exemplars, en àmfores indeterminades (Caralt *et alii*, 1989), i una altra evidència a la terrisseria de la Vila Vella (Sant Boi de Llobregat) (López Mullor, 1988, p. 235). Tal com se suggeria en el primer estudi de les marques de Barcelona arran d'un segell IVLI THEOPHIL (Berni i Carreras, 2001, p. 118,

n. 18), sembla que una família *Iulia* tenia dos lliberts, *Theophilus* i *Anicetus*,⁷ que feien la funció d'*institor*, o agent comercial en l'explotació del vi de les finques de l'eix *Barcino*-Narbona.

La variant THEOP no és tan coneguda com la composta, IVLI THEOPHIL, si bé segurament és de la mateixa família. Cal recordar que la variant IVLI THEOPHIL apareix a Cap del Volt (10 aC-5 dC) i, com el present exemplar, apareix en pasta de color crema, de manera que segurament correspon a una primera fase de producció de la terrisseria.

Un altre fet destacat és la producció d'una mateixa marca almenys en tres terrisseries properes (Sant Vicenç dels Horts, la Vila Vella i Santa Caterina), la qual cosa demostra el lligam entre finques, centres de producció d'àmfores i llocs d'embarcament.

26. V

Pascual, 1991, núm. 241.3; Revilla, 1995, núm. 42; Berni i Carreras, 2001, núm. 27.

LP: pla de Barcelona.

Dat.: 10 aC-5 dC (Cap del Volt).

15-25 dC (Giraglia).

Lect.: V().

26a)

LT: Sant Iu - Comtes, 1944-1950.

LC: MHCB (SI-I6N), en un peu d'una àmfora indeterminada.

La peça presenta color rosat crema clar, fractura irregular, textura rugosa i desengreixant escàs i petit (quars i calcària). La marca V en cartella triangular només és coneguda a Port-la-Nautique sobre Pascual 1 (Bergé, 1990, p. 183). Els altres paral·lels tenen cartella de diferent forma i apareixen en Pascual 1 o Dressel 2-4: Torre Llauder (Mataró), Badalona, Cap del Volt (10 aC-5 dC), Giraglia (15-25 dC) i Fréjus

7. Per això tenim marques compostes de IVLI ANICETI i IVLI THEOPHILI, amb seu a la Vila Vella (Sant Boi de Llobregat) i potser per extensió a altres punts del Baix Llobregat i el Barcelonès.

(associada amb la marca R). Malgrat que només és una possibilitat, la inicial V podria identificar un membre de la família dels *Valerius*, un dels *nomen* més comuns de la colònia i el qual s'associa amb un possible *fundus* del Baix Llobregat, al municipi de Vallirana, topònim medieval procedent segurament del nom *Valerianus*.

27. VA

Berni i Carreras, 2001, núm. 30.

LP: pla de Barcelona.

Lect.: VA().

27a)

LT: Ajuntament de Barcelona, 1996.

LC: SAU (CAT-103), en un peu d'una àmfora indeterminada.

27b)

LT: Correu Vell, 1991-1992.

LC: SAU, en un fragment informe de possible pivot d'àmfora.

Aquesta és una marca coneguda a Port-la-Nautique en Pascual 1 (VVAA, 1993a, p. 10). Igual com succeïa amb la marca anterior, la lectura VA() podria identificar un membre de la família dels *Valerius*, un dels *nomen* més comuns de la colònia i el qual s'associa amb un possible *fundus* del Baix Llobregat, al municipi de Vallirana, topònim medieval procedent segurament del nom *Valerianus*.

3. COMENTARIS GENERALS: LES MARQUES DE *BARCINO*

El nostre estat actual del coneixement ens proporciona una mostra limitada de les marques amfòriques de l'entorn de la ciutat de *Barcino*, les quals, però, ens proporcionen una informació

summament interessant per a l'estudi econòmic i social del territori de la colònia. S'han definit com a marques d'àmfores de producció local aquelles que es poden associar amb terrisseries documentades per l'arqueologia, algunes de les quals estan encara en fase d'anàlisi o d'excavació, i per la seva pasta ceràmica, que s'assembla a la de les àmfores de les terrisseries locals.⁸

A hores d'ara s'han identificat quatre terrisseries d'àmfores a l'entorn de *Barcino* (Montcada, recta de l'Estadi, Nostra Senyora del Port i Santa Caterina - Francesc Cambó) (vegeu la figura 6), de les quals només Montcada i Santa Caterina - Francesc Cambó sembla que tenen marques associades. De fet, la major part de les marques, un total de seixanta-vuit, procedeixen de la recent excavació de Santa Caterina (Aguelo, Huertas i Carreras, 2006), i un nombre menor, de les intervencions dels anys seixanta al forn del carrer de Montcada. La resta de les marques s'han proposat com a produccions locals a partir de les seves pastes ceràmiques.

El volum de marques de Santa Caterina ha permès establir una seqüència cronològica que segurament també reflecteix canvis en la tecnologia ceràmica, tant pel que fa a aspectes de cocció com pel que fa a la preparació.

La producció de Santa Caterina sembla que cobreix un ampli ventall cronològic que va des dels primers anys de la fundació de la colònia, ja que existeixen marques datades entre el 10 aC i el 5 dC (Cap del Volt), fins, com a mínim, el 20 dC, que correspon a les marques datades pel derelict de La Chrétienne H (15-20 dC). Segurament algunes de les marques tenen continuïtat més enllà d'aquesta data. Sí que s'observa una coincidència cronològica d'algunes marques, així com una evolució tipològica i del tipus de cocció de l'àmfora.

D'acord amb les datacions relatives dels paral·lels d'aquestes marques, tot indica que la pasta oxidada de color blanc era comuna en la producció d'aquesta terrisseria al voltant dels anys 10-15 dC, moment en què aparegueren els primers exemplars de pasta oxidada de color vermell. Segurament aquest canvi de tècnica s'ha de

8. Encara resten per confirmar algunes de les assignacions a partir de les anàlisis sistemàtiques minerològiques de les làmines fines o bé a partir de les anàlisis fisicoquímiques (vegeu el text de Verònica Martínez en aquest mateix volum).

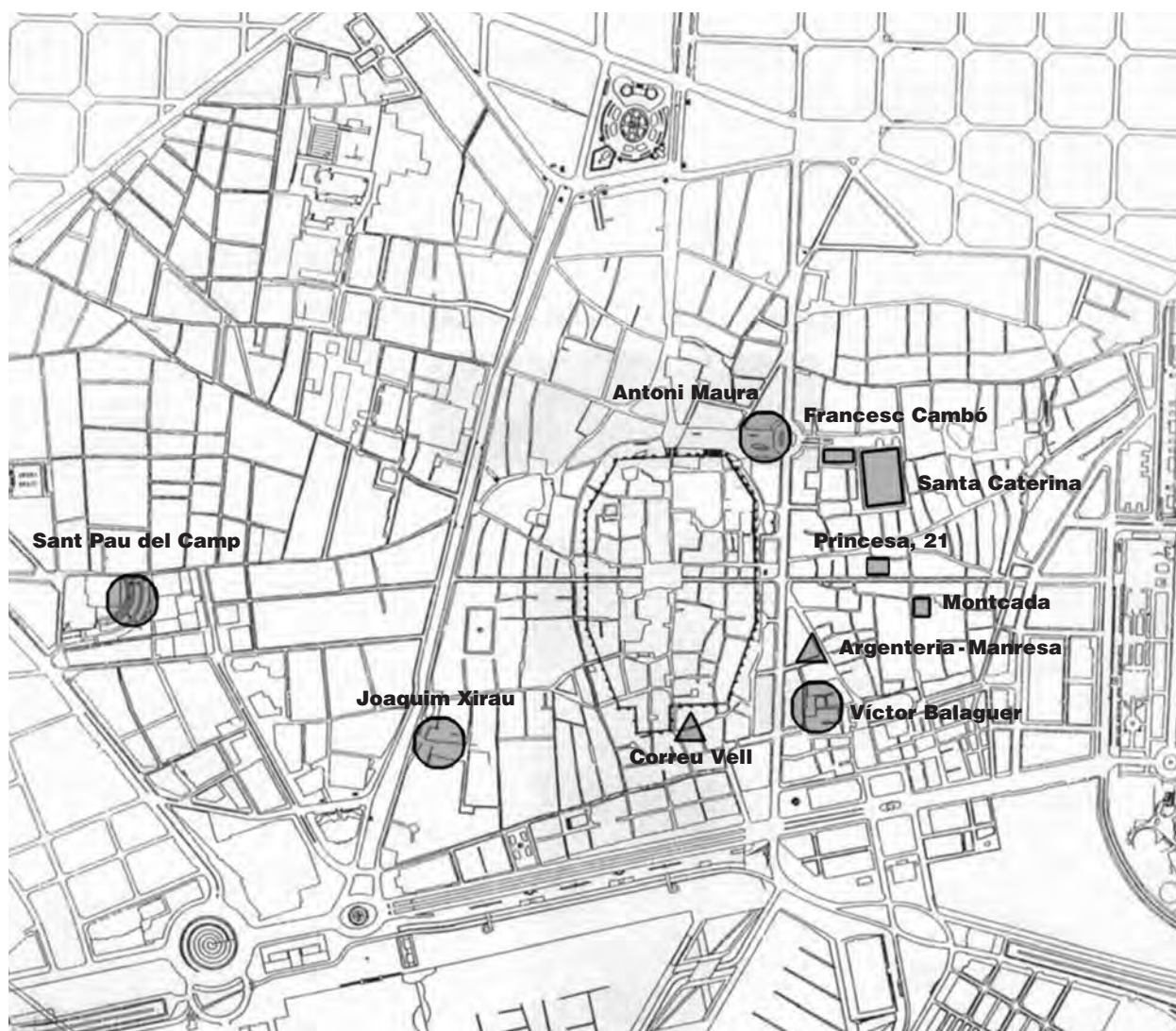

FIGURA 5. Localització de les terrisseries i el lloc de troballa de les marques (Josep Maria Puche, ICAC).

fer coincidir amb un canvi d'envàs, que passà majoritàriament de ser Pascual 1 a ser Dressel 2-4. Les dificultats de vincular els pivots amb marca a una tipologia, sigui Pascual 1 o Dressel 2-4, fan difícil demostrar aquest punt, si bé en d'altres terrisseries, com Can Feu (Sant Quirze del Vallès), s'ha observat un fenomen similar.⁹ La transició d'una tècnica de coccio a una altra coincideix amb la producció d'algunes marques que es troben en ambdues pastes.

Aprofitant la seqüència cronològica que sem-

bla que es distingeix en les marques de la terrisseria de Santa Caterina, s'han afegit la resta de marques de procedència local. En espera de tenir més dades contextuals dels diversos segells, es pot definir l'estructura cronològica següent:

Primera època: 10 aC-10 dC

Produccions en pasta ceràmica de color blanc de Santa Caterina:

A (Correu Vell, 10 aC-14 dC, i Cap del Volt, 10 aC-5 dC)

I (Cap del Volt, 10 aC-5 dC)

T (Cap del Volt, 10 aC-5 dC, i els Ullastres, 50 aC-25 dC)

9. A Can Feu, en una primera època que anà des del 10 aC fins al 15 dC es produïren Pascual 1 amb pastes de color ocre clar, però a partir del 15 dC es produïren tant Pascual 1 com Dressel 2-4, si bé amb pastes d'un color vermell intens (Carbonell i Folch, 1998).

PIL
THEOPHIL
O PHILO
Φ

Marques procedents d'altres terrisseries:

QFS (Cap del Volt, 10 aC-5 dC)¹⁰
V (Cap del Volt, 10 aC-5 dC)

Segona època, de transició: 10 dC-15 dC

Produccions en pasta ceràmica de color blanc i vermell, que segurament cobreixen una forquilla cronològica més àmplia:

A (Correu Vell, 10 aC-14 dC)
LESB
LAETI
PLOC

Marques procedents d'altres terrisseries:

QFS (Correu Vell, 10 aC-14 dC)

Tercera època: 15 dC-20 dC

Produccions exclusivament en pasta vermella:

P (Planier I, 1-15 dC, i els Ullastres, 50 aC-25 dC)
A (La Chrétienne H, 15-20 dC, i Giraglia, 15-25 dC)
PRI (La Chrétienne H, 15-20 dC)
AVC
EP (Giraglia, 15-25 dC)
EPAPR

Quarta època: 40-60 dC

Produccions exclusivament en pasta vermella:

AMAND (Petit Conglué, 40-60 dC)
PLOC (Petit Conglué, 40-60 dC)

10. Aquesta marca —QFS— sembla que es va produir durant més d'un període, ja que les excavacions de Correu Vell la documenten en una forquilla cronològica que va des del 10 aC fins al 14 dC.

En relació només amb l'epigrafia, sembla que hi ha un major nombre de marques en les primeres èpoques, si més no una gran variabilitat de segells en el període que va de l'any 10 aC a l'any 10 dC, que coincideix amb el moment fundacional i amb el fet que l'assignació de terres després de la centuriació del territori de la colònia suggeria un major nombre de parcel·les i propietaris (Palet, 1997). Val a dir que el territori de la colònia arribava fins als rius *Rubricatum* (Llobregat) i *Baetulo* (Besòs) i tenia com a límits *Ad Limes* (Martorell) i Montcada i Reixac. Així doncs, el territori de la colònia supera l'àrea d'estudi d'aquest treball, que només se centra en les marques trobades en l'actual ciutat de Barcelona.

Fins l'any 20 dC, sembla que el nombre de marques trobades a Barcelona és elevat en comparació amb el que es documenta en la quarta fase (40-60 dC). De tota manera, la imatge de l'epigrafia de *Barcino* queda completament afectada per la troballa recent de les marques de Santa Caterina.

4. INTERPRETACIÓ DE LES MARQUES D'UNA ÚNICA TERRISSERIA: EL CAS DE SANTA CATERINA

Tal com es pot observar, la terrisseria de Santa Caterina produeix quinze segells tipus, que, a excepció d'un parell de casos (p. ex., PHILO, PIL i PLOC), sembla que no estan associats entre si. Això voldria dir que cadascuna d'aquestes marques identifica un personatge diferent; per tant, sembla que el segell no identifica el propietari de la terrisseria, almenys en tots els casos, perquè això significaria l'existència d'un canvi de propietari cada dos anys (quinze marques en trenta anys, des del 10 aC fins al 20 dC). Aleshores, com es pot explicar aquesta coincidència temporal de diverses marques a la mateixa terrisseria?

La interpretació de les marques d'àmfores tarraconenses no és senzilla, atesa la gran variabilitat i l'heterogeneïtat de les marques (Revilla, 2004). En alguns casos apareixen *tria nomina*, i en altres, *praenomen* i *nomen*, associació de *nomina*, altres, *cognomina* o tan sols inicials. Diversos autors defensen l'anàlisi individualitzada de cada terrisseria per a evitar possibles generalitzacions errònies. Per això volem analitzar les marques de Santa Caterina com un cas individual

dintre del seu context geogràfic i epigràfic, si bé hi ha algunes similituds amb altres terrisseries que val la pena destacar.

La presència d'una gran varietat de marques en una terrisseria és un cas comú en altres terrisseries o *figlinae* del Baix Llobregat, com la Vila Vella (Sant Boi de Llobregat), amb divuit variants (Revilla, 1995, p. 190-192), Can Reverter (Sant Vicenç dels Horts), amb deu variants (Revilla, 1995, p. 199-202), i Can Tintorer, amb vint-i-tres variants (Revilla, 1995, p. 203-208). No només al pla de Barcelona hi ha terrisseries amb nombroses tipologies de marques, sinó que això passa també en alguns jaciments del Vallès, com Can Feu (Revilla, 1995, p. 213-216), amb onze variants, o Torre Llauder (Revilla, 1995, p. 249-257), amb trenta-sis segells. Si bé existeix la possibilitat que no totes les marques fossin produïdes localment, aquesta diversitat de marques en un mateix indret requereix una explicació.

Alguns autors, com Miró (Miró, 1988), han defensat que les marques d'àmfores tarraconenses podrien representar els comerciants dels envasos, els coneguts, per les fonts, com a *negotiatores* o *mercatores*. Malaauradament, no hi ha cap evidència d'aquesta relació i, per contra, s'han documentat els noms d'aquests personatges en inscripcions pintades en el cos de l'àmfora.¹¹ En un cas concret, una àmfora Dressel 2-4, produïda al Mjajal o el Roser i amb la marca MAX, presenta un *titulus* amb el nom en genitiu de *Sabini* (Liou, 1993).

Tot indica que les marques en els segells identifiquen personatges relacionats amb la producció de vi o d'àmfores a la *Tarraconense*. Alguns autors suggereixen que les marques identifiquen els diversos responsables de la producció en la terrisseria, per exemple el *figulus* i els seus treballadors, alguns d'aquests esclaus. Aquesta lectura parteix de l'exemple de les produccions de ceràmiques fines (*sigillata*) dels tallers de la Graufesenque, on era important que quedés la marca del productor en el producte final.

11. Existeixen pocs *tituli picti* en àmfores tarraconenses Pascual 1 i Dressel 2-4. Alguns indiquen la denominació d'origen, com en el cas de la menció de vi *lauronense* (CIL, XV, 4577, 4578 i 4579). En alguns *tituli picti* apareixen *tria nomina* que sembla que identifiquen els comerciants del producte (*negotiatores* i *mercatores*), com a CIL, XV, 4578, amb la presència del nom L.I() F() o S(), o a CIL, XV, 4579, amb L() A() Y(). En una inscripció d'Òstia apareixen fins i tot dos *tituli*: C() M() A() i M() P() F() (CIL, IV, 5558) (Revilla, 2004).

En el cas de les àmfores, no té cap sentit que aquesta relació entre els artesans i l'envàs quedi palesa, atès que es valora més el contingut que no pas el continent. Així doncs, sembla més possible que les marques en general identifiquessin els productors de vi, més que no pas els productors d'envasos.

Pel que fa a la terrisseria de Santa Caterina, un gran nombre de les marques són *cognomina* abrejats, com THEOPHIL, PHILO, LESB, LAETI, PRI, AVC, EPAPR, o una combinació de *nomina* i *cognomina*, com PLOC. Molts d'aquests *cognomina* sembla que identifiquen noms orientals, que designen personatges d'origen servil o lliberts. Si fossin noms de lliberts, podrien identificar propietaris o agents (*institores*) de propietaris del pla de Barcelona, amb terres dedicades a la producció vinícola i els quals embarcaven els seus excedents a través del port de *Barcino*.¹²

Precisament, la presència en les marques ceràmiques de personatges anònims, com els lliberts, fent la funció d'agents comercials, justifica que no apareguin en l'epigrafia amfòrica els personatges principals, *ordo decuriorum*, de la colònia de *Barcino* o del seu territori.¹³ Ja havíem arribat a aquesta mateixa conclusió en l'estudi de les marques relacionades amb la *gens Licinia* (Berni, Carreras i Olesti, 2005) i en l'estudi dels principals *fundi* d'aquesta regió barcelonesa, que apareixen de manera fossilitzada en els cartularis medievals (Olesti, 2005).

D'acord amb aquesta interpretació, les marques de Santa Caterina identifiquen els diversos responsables de la producció de vi de les finques del territori de la colònia de *Barcino*. En alguns casos, els mateixos personatges eren els propietaris dels *fundi* o bé els representants dels grans propietaris de la regió, una mena de *vilicus* o *institores*.¹⁴ La proximitat a un port com el de *Barcino*, des d'on els productes podien ser embarcats

12. En altres treballs (Carreras, 1998) ja s'ha argumentat la possible localització del port de *Barcino* al final de l'actual Via Laietana, on es troba Correu, a partir de les evidències arqueològiques i la concentració d'escombreres.

13. Només en alguns casos, les marques d'àmfores sembla que indiquen personatges de l'*ordo* senatorial o equestre. Ho serien, per exemple: *Cn. Lentulus Augur* (Tremoleda, 2003), *P. Usulenius Veientus* (Tremoleda, 1997), *gens Mussidi* (Barreda, 1998), *Cornelii* (Berni, Carreras i Revilla, 1998), *M. Porcius* (Carreras i Olesti, 2002).

14. Sobre les relacions de dependència en les produccions agrícoles, és recomanable la lectura d'Aubert (Aubert, 1994) i de Lôs (Lôs, 1992).

cap als principals ports de la Mediterrània, feia innecessari l'envasament dels productes a la mateixa propietat o *fundus*, i, per contra, era més convenient portar el vi cap a la colònia en odres o tonells per tal que les terrisseries locals manufactuessin les àmfores en què es comercialitzava.

Així s'explica per què en algunes de les vil·les properes a *Barcino*, com Sant Pau del Camp¹⁵ o Can Cortada,¹⁶ es documenten camps de *dolia*, segurament per a emmagatzemar vi, però no s'hi registra la presència de cap terrisseria on es fabriquessin àmfores per a envasar els seus productes. Un altre cas diferent seria el de l'establiment de Joaquim Xirau,¹⁷ on es documenta la presència d'un *lacus* i un possible lloc de premsat de raïm sense cap zona de producció d'àmfores. Aquí potser la producció de la vinya pròpia o la d'altres productors era premsada i el vi era emmagatzemat en *dolia* abans de ser envasat en àmfores. Aquesta mena d'organització de les terrisseries d'àmfores properes a les vies de transport fluvial i marítim era molt comuna a la província de la Bètica (Remesal, 1986), on les vil·les productores d'oli es trobaven lluny de la riba del Guadalquivir, mentre que les terrisseries eren al costat del riu.

Si aquesta fos l'explicació de la terrisseria de Santa Caterina, els personatges que apareixen en les seves marques serien responsables de propietats del voltant del territori de la colònia. De les diferents marques documentades a Santa Caterina, només una sembla que es produïa en altres indrets, la de THEOPHILI. La marca apareix en altres terrisseries de l'àrea del Baix Llobregat, com ara la Vila Vella (Sant Boi de Llobregat) (López, 1998) i Sant Vicenç dels Horts; per tant, no sabem si es trobava accidentalment a Santa Caterina¹⁸ o bé si aquí es produïen excedents que no podien produir-se en altres terrisseries.

Si comparem els *cognomina* de les marques de Santa Caterina amb l'epigrafia monumental, apareixen una sèrie de possibilitats de vincular-les a personatges concrets, les quals, si bé no són

concloents, proporcionen algunes hipòtesis suggeridores.

4.1. PRIMERA ÈPOCA: 10 AC-10 DC

Algunes de les marques amb una inicial, com I, T o O, són difícils d'interpretar per si mateixes. D'altra banda, la marca THEOPHIL, que sembla un *cognomina* de llibert, no està documentada en l'epigrafia monumental de *Barcino*. En el cas de la marca PIL, tot apunta que potser és una variant del tipus PHILO. Així doncs, hi ha només dues marques d'aquesta època que poden tenir paral·lels en l'epigrafia monumental.

a) La marca PHILO es pot llegir com a *Philomene*, nom del qual hi ha dues inscripcions de finals del segle I dC a la ciutat de *Barcino* (Fabre et alii, 1997): IRC, IV, 124, i IRC, IV, 201. En la inscripció IRC, IV, 124, hi ha una dedicació a *Aemilia Philumena*, i en la inscripció IRC, IV, 201, és una *Trocina Philumena* qui dedica la inscripció al seu marit, *Porcius Cerialis*. Sembla que es tracta de personatges d'origen llibert que establiren relacions amb membres de la seva mateixa classe.

b) La marca F encara permet un ventall més ampli de possibilitats, ja que, a part del *cognomina Philomene*, n'identifica altres com *Phiale* (IRC, IV, 143), *Philete* (IRC, IV, 68) o *Philetus* (IRC, IV, 110 i 111), tots presents a *Barcino*. Precisament les inscripcions de *Philetus* indiquen la condició d'aquest de llibert. En la inscripció IRC, IV, 110, el llibert *Philetus* dedica la inscripció a *Caius Trocina Onesimus*, llibert de *Caius* (sevir), mentre que en la inscripció IRC, IV, 111, sembla que el llibert ja apareix amb els seus *tria nomina* complets, *Caius Trocina Philetus*, citat en el seu testament, així com *Caius Trocina Paramythius*, el seu hereu. Com es pot veure, les relacions de dependència poden ser summament complexes, vinculades a un ingenu *Caius Trocinus*, gens de la qual també tenim inscripcions a Caldes de Montbui i a *Tarraco* i que és de procedència etrusca (Rodà, 1989).

4.2. SEGONA ÈPOCA: 10 dC-15 dC

Dues de les tres marques d'aquest període són *cognomina*, un de clar origen oriental (LESB) i un altre que sembla que identifica un gentilici

15. Intervenció amb diverses campanyes (1989, 1996 i 1998) realitzades per l'equip d'O. Granados, F. Puig, A. Baccaria, R. Farré i E. Pagès.

16. Intervenció de 1987 realitzada per M. T. Miró i M. Blasco.

17. Intervenció de 1997 realitzada per J. Huertas, amb una memòria inèdita (n. 1181).

18. Macroscòpicament, l'argila de la marca THEOPHILI de Santa Caterina és idèntica a la d'altres marques de la terrisseria, és a dir, es produï localment.

local (LAETI). La marca PLOC encara és més complexa, ja que sembla que combina *nomina* i *cognomina* o dos *nomina* diferents.

c) La marca LESB no té cap paral·lel en l'epigrafia monumental de la colònia de *Barcino*.

d) La marca LAETI sembla que indica l'origen laietà; per tant, seria d'alguna persona d'origen local (Solin i Salomies, 1988). A *Barcino* existeix una inscripció conjunta amb una *Annia Laietaniae* i una *Valeria Armonia*, dedicada a *Titus Mamilius Primus* (IRC, IV, 188).

e) La marca PLOC és, com s'ha dit, força complexa. Una manera d'interpretar-la seria distingir-hi dos *nomina*: PL() i OC(). De fet, PL es podria associar amb el PHIL que apareix en altres marques de la mateixa terrisseria, mentre que OC podria donar a lloc a diversos *cognomina*, com *Octavia* (IRC, IV, 211), *Ocetanius* (IRC, IV, 149) o *Oculatius* (IRC, IV, 199), presents en l'epigrafia monumental de *Barcino*.

4.3. TERCERA ÈPOCA: 15 dC-20 dC

Algunes marques amb una única lletra inicial, com P i A, resulten difícils d'interpretar. Malgrat això, existeixen tres marques de *cognomina* que poden ser vinculades a l'epigrafia monumental.

f) La marca PRI té nombroses lectures, ja que hi ha diversos *cognomina* de l'epigrafia barcelonina que comencen amb aquests caràcters: *Primianus* (IRC, IV, 141), la lliberta *Primigenia* (IRC, IV, 167 i 206), *Primigenius Repostus* (IRC, IV, 178), *Primio* (IRC, IV, 158), *Primitivus* (IRC, IV, 118, 202 i 257), *Primula* (IRC, IV, 138 i 157), *Primulus* (IRC, IV, 157, llibert, i 176), *Primus* (IRC, IV, 107 i 108, llibert, 188 i 206), *Privata* (IRC, IV, 207, lliberta, i 223) i *Privatus* (IRC, IV, 203). Com es pot comprovar, és complicat identificar aquesta marca amb un únic nom. D'altra banda, és interessant el fet que en molts casos els personatges són lliberts.

g) La marca AVC és sens dubte la que proporciona un paral·lel més concret en l'epigrafia monumental de *Barcino*, ja que només hi ha un *cognomina* possible, *Auctus*, que a *Barcino* apareix en dues inscripcions de lliberts. En la inscripció IRC, IV, 158, hi ha una dedicatòria a *Domitia Aucta*, lliberta de *Lucius*, per part del seu company, *Publius Fabius Primionis*. En la inscripció IRC, IV, 159, la dedicatòria és a *Publius Fabius Auctus*, llibert de *Publius*, per part del seu llibert, *Victor*.

h) La marca EPPR, que sembla que identifica el *cognomina* *Epaphroditus*, no té cap paral·lel en l'epigrafia monumental de la colònia.